

Romanul modern

I. Prezentare generală

Complexitatea vieții sociale și spirituale de la începutul secolului XX, precum și evoluția tehnicilor scriitoricești influențează profund proza acestei epoci, care tinde să devină un instrument tot mai perfecționat de expresie literară atât a realității istorice, sociale, individuale, cât și a domeniului invizibilului (viața psihică).

Evoluția romanului secolului XX se caracterizează printr-o unitate dialectică între tradiție și inovație, între continuitate și discontinuitate. În această perioadă, apar opere care continuă tradiția prozei obiective, a romanelor – frescă (ex. Thomas Mann – „Casa Buddenbrook”; John Galsworthy – „Forsyte Saga”; Liviu Rebreanu – „Răscoala”), sau romane de tip Bildungs (ex. Romain Rolland – „Jean Christophe”). De asemenea, apar romane care inovează formulele speciei atât prin modificări de structură, cât și prin extinderea investigației asupra unor medii diverse sau aprofundarea zonelor adânci ale psihicului (cercetarea subconștientului). Pentru a explica amestecul complex de gânduri, senzații, percepții, impulsuri subconștiente care caracterizează psihicul uman, scriitorii utilizează procedeul monologului interior (ex. James Joyce – „Ulise”; William Faulkner – „Zgomotul și furia”).

Romanul secolului XX a fost profund marcat de experiența proustiană, de autoanaliza minuțioasă și pătrunzătoare din romanul „În căutarea timpului pierdut”, sensibilă la stările cele mai vagi și la modificările aproape imperceptibile ale senzațiilor. La rafinarea modalităților de analiză psihologică au contribuit și romanele Virginiei Woolf (ex. „Valurile”, „Spre far”) sau proza analitică a lui François Mauriac (ex. „Cuibul de vipere”).

Preocuparea pentru problematica filosofică a condiției umane se manifestă în romane cu un pronunțat caracter simbolic, parabolic, aflate sub semnul existenței absurde, în care individul este sfârâmat de mecanismele unui univers inuman (ex. Franz Kafka – „Procesul”, „Castelul”), își consumă viața în așteptarea unui eveniment decisiv, care nu se întâmplă (ex. Dino Buzzati – „Deșertul Tătarilor”) ori își găsește sensul în acțiune și în solidaritatea oamenilor (ex. André Malraux – „Condiția umană”; Albert Camus – „Ciuma”).

Alte romane utilizează alegoria și parabola spre a protesta împotriva dictaturii în anii întunecați ai fascismului (ex. Ernst Jünger – „Pe falezele de marmură”) ori spre a întruchipa un ideal de personalitate umană (ex. Hermann Hesse – „Jocul cu măgelele de sticlă”).

Se produc mutații și la nivelul elementelor esențiale ale romanului, cum este construcția personajelor. Astfel, sub influența psihanalizei, a existențialismului și a creației lui Dostoievski, personajul își pierde coerența pe care o avea în romanul tradițional, încetând să mai fie un tip sau un caracter, pentru a evolua în timp sau a se modifica în funcție de unghiul din care este

privit (ex. M. Proust, J. Joyce). Totodată, asistăm la dislocarea narațiunii care nu mai urmărește întotdeauna evenimentele în funcție de succesiunea lor logică, ci le schimbă ordinea în funcție de asociațiile pe care le face personajul (ex. M. Proust, J. Joyce). Perspectiva naratorului nu mai e aceea a creatorului atotștiutor, situat deasupra evenimentelor, ci se limitează la faptele cu care el vine direct în contact. Această schimbare este pusă în legătură cu trecerea narațiunii de la persoana a treia la persoana întâi și cu integrarea naratorului în cele relatate (ex. M. Proust – „În căutarea timpului pierdut”).

Pentru a spori impresia de autenticitate, scriitorii recurg la procedeul introducerii în operă a unor documente, scrisori sau jurnale intime (ex. André Gide – „Falsificatorii de bani”; Camil Petrescu – „Patul lui Procust”). În acest mod, se sugerează relativizarea punctelor de vedere, în romane care prezintă aceeași realitate din perspective multiple.

În tendința de cuprindere totală a realității, romanul secolului XX recurge la interferența între genuri, deschizându-se pătrunderii unor elemente poetice (ex. M. Proust – „În căutarea timpului pierdut”; G.G. Marquez – „Un veac de singurătate”) sau îmbinând liricul, epicul și dramaticul (ex. J. Joyce – „Ulise”), comicul și tragicul (ex. W. Faulkner – „Cămunul”). De asemenea, romanul preia modalități specifice altor arte, precum muzica (ex. Thomas Mann – „Muntele vrăjit”, „Doctor Faustus”), cinematografia etc.

Timpul devine subiect de meditație pentru unii scriitori (influențați de filosofia lui Henri Bergson), care dau problemei interpretării originale, bazate pe opoziția dintre timpul obiectiv (exterior) și timpul subiectiv (durata trăită) ori pe ideea simultaneității unor momente succesive și a repetabilității evenimentelor (ex. Thomas Mann – „Muntele vrăjit”; M. Proust – „În căutarea timpului pierdut”).

Reluând tradiția prozei romantice, unii prozatori ai secolului XX cuprind în creațiile lor miticul și fantasticul, pe care le îmbină cu realul (ex. realismul magic al romanelor lui G.G. Marquez). Spre exemplu, Mihail Bulgakov, în „Maestrul și Margareta”, preia motivul faustic pe care-l tratează parodic într-o manieră proprie, cu referiri satirice la actualitate, romanul îmbinând planurile temporale (acțiunea se petrece, alternativ, în Moscova anilor 1930 și în Yerushalimul de la începutul erei noastre) și modalitățile de creație: fantasticul, tragicul, liricul, ironicul și meditația filosofică, ce se unesc cu aspecte realiste spre a compune o operă complexă, cu un profund mesaj umanist. Spiritul ironic se întâlnește cu spiritul parodic și în alte romane ale secolului XX (ex. J. Joyce, în „Ulise” dă o replică peste timp lui „Don Quijote” de Cervantes).

Prin înnoirile profunde pe care le aduce, prin diversitatea formulelor literare pe care le propune, romanul secolului XX reprezintă un moment de o deosebită importanță în evoluția literaturii universale.

II. Romanul secolului XX – Tipologie

Tipuri de roman	Caracteristici	Autorii și operele
I. Romane care continuă formule tradiționale: 1. Romanul familiilor 2. Romanul de frescă socială	- Prezentarea, la nivelul unei familii, a aspectelor caracteristice pentru societatea unei epoci - Urmărirea schimbărilor din conștiința socială și individuală - Surprinderea multiplelor planuri ale existenței - Varietatea tipologică și caracterologică a personajelor - Preferința pentru marile construcții epice	• Thomas Mann – „Casa Buddenbrook” • Hortensia Papadat-Bengescu – „Ciclul Hallipilor” • George Călinescu – „Enigma Otiliei”
II. Romane care inovează: 1. Romanul comportamentist	- Interferența problemelor individuale cu cele sociale - Prezentarea personajelor prin intermediul comportamentului lor - Notarea amănuntelor semnificative	• Ernest Hemingway – „Adio, arme”, „Pentru cine bat clopotele”
2. Romanul – document și romanul – jurnal	- Integrarea documentului personal (jurnal, scrisori) în creația epică - Autenticitatea - Luciditatea în analiza psihologică - Stilul anticalofil - Preferința pentru narațiunea la persoana întâi - Alternarea punctelor de vedere referitoare la personaje și evenimente	• André Gide – „Pivnițele Vaticanului”, „Falsificatorii de bani” • Camil Petrescu – „Patul lui Procust” • Mircea Eliade – „Maitreyi”
3. Romanul de analiză psihologică	- Explorarea zonelor profunde ale psihicului, analiza universului interior - Predomină subiectivitatea în defavoarea observației obiective - Fluxul gândirii și al memoriei involuntare - Tehnica monologului interior - Acțiunea este subordonată analizei psihologice - Importanța acordată problemei timpului – opoziția dintre timpul obiectiv (exterior) și timpul subiectiv (durata trăită) - Dezagregarea personajului de tip clasic: evoluția imprevizibilă a personajului pe parcursul romanului	• Marcel Proust – „În căutarea timpului pierdut” • James Joyce – „Ulise” • Liviu Rebreanu – „Pădurea spânzuraților” • Camil Petrescu – „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război”

	- Predomină narațiunea la persoana întâi (personajul – narator)	
4. Romanul – parabolă, romanul existențialist, romanul condiției umane	- Caracterul alegoric în prezentarea realității - Problema condiției umane, a sensului existenței - Neliniștea omului, dramatismul existenței, sentimentul înstrăinării, al absurdului existenței - Tema responsabilității omului, a libertății de a alege angajarea sau retragerea în pasivitate	• Albert Camus – „Străinul”, „Ciuma” • Franz Kafka – „Procesul”, „Castelul” • André Malraux – „Condiția umană” • Ernest Hemingway – „Bătrânul și marea” • Dino Buzzati – „Deșertul Tătarilor”
5. Romanul – eseu	- Dezbateră filosofică a problemelor majore ale existenței - Confruntarea marilor curente de idei în epoca modernă - Caracterul simbolic al personajelor	• Thomas Mann – „Muntele vrăjit”